SIFAT TRIADASI TAMOYILI ASOSIDA TA'LIM NATIJASIDAN KREDIT HAJMIGA O'TISH

Qurbonova Nigora Ne'matovna
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti mustaqil tadqiqotchisi
e-mail: niga.turinova@mail.ru
https://orcid.org/0009-0009-8200-2256

Annotatsiya. Tezisda kredit-modul tizimida modul mazmuni bilan unga ajratilgan kredit hajmi o'rtasidagi bog'lanish masalasi ko'rib chiqilgan. Kredit hajmini ta'lim natijasidan kelib chiqib hisoblashning olti bosqichli algoritmi taklif etilgan va u olti kreditli fan misolida ko'rsatilgan. J.Yuranning sifat triadasidan farqli o'laroq, uchinchi komponent sifatida «transformatsiya» tushunchasi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: kredit-modul tizimi, kredit birligi, o'quv yuklamasi, ta'lim natijasi, sifat triadasi, transformatsiya, modul pasporti.

Kirish qismi: Kredit-modul tizimiga o'tish oliy ta'lim muassasalari oldiga yangi uslubiy vazifani qo'ydi: modulning mazmuni bilan unga ajratilgan kredit hajmi o'rtasida asoslangan bog'lanish o'rnatish. Amaliyotda bu bog'lanish ko'pincha shakliy bo'lib qolmoqda — kredit hajmi o'quv rejasida ma'muriy tarzda, avvalgi soatlar taqsimotiga qarab belgilanadi, modul mazmuni esa keyin shu hajmga moslashtiriladi. Natijada raqam hujjatda mavjud bo'ladi, ammo u talabaning real o'quv yuklamasini aks ettirmaydi.

Holbuki me'yoriy hujjatda kredit birligining mazmuni aniq belgilangan. Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini tashkil etish to'g'risidagi Nizomga muvofiq, kredit – o'zlashtirilgan o'quv yuklamasining o'lchov birligi bo'lib, bir kredit o'rtacha 25–30 akademik soatlik yuklamaga teng; talaba bir semestrda odatda 30, bir o'quv yilida 60 kredit to'playdi; bakalavriatda auditoriya mashg'ulotlari umumiy yuklamaning 40–50 foizini, mustaqil ta'lim esa 50–60 foizini tashkil etadi [1]. Ta'rifning o'zidan ko'rinadiki, kredit hajmi yuklamadan kelib chiqishi kerak – teskarisidan emas.

Bunday yondashuv xalqaro amaliyotga ham mos keladi: ECTS metodologiyasida kredit talabaning real o'quv yuklamasiga asoslanadi va u o'qituvchining auditoriyadagi soatlariga tenglashtirilmaydi [2]. So'nggi tadqiqotlarda esa kredit hajmi bilan haqiqiy mehnat sarfi o'rtasidagi tafovut alohida muammo sifatida qo'yilmoqda: M.S.Andrade e'lon qilingan kredit hajmi talabaning amaldagi o'quv vaqtiga qay darajada mos kelishini tekshirish zarurligini asoslaydi [3], J.M.Rivadeneyra esa ECTS krediti, yuklama va ta'lim sifati o'rtasidagi empirik bog'liqlikni ko'rsatadi [4].

Asosiy qism: Tadqiqotda funksional bog'lash tamoyili qabul qilindi: bog'lanishning boshlang'ich nuqtasi – ta'lim natijasi, oxirgi nuqtasi – kredit hajmi. Ketma-ketlik quyidagicha: avval modulning ta'lim natijasi belgilanadi; keyin uni o'zlashtirish uchun zarur o'quv faoliyati turlari aniqlanadi; har bir tur bo'yicha talabaning taxminiy vaqt sarfi baholanadi; yig'indi yuklama esa kredit birligiga aylantiriladi.

Yuklamani hisoblashda uchta komponent hisobga olinadi: kontakt mashg'ulotlar; mustaqil ish va baholashga tayyorgarlik; baholash jarayonining o'zi. Bog'lashning eng keng tarqalgan xatosi – kredit hajmini o'qituvchining auditoriya soatlariga tenglashtirish. Bunday hisobda talabaning mustaqil ishi umuman e'tiborga olinmaydi va bir xil kredit hajmiga ega ikkita modul talabadan butunlay boshqacha mehnat talab qilishi mumkin.

Algoritm olti bosqichdan iborat:

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

1) modulning ta'lim natijasi harakat fe'li bilan, o'lchanadigan shaklda ifodalanadi;

2) natijaga erishish uchun zarur o'quv faoliyati turlari sanab chiqiladi (mashq, tahlil, loyiha, taqdimot va boshqalar);

3) har bir tur bo'yicha talabaning taxminiy vaqt sarfi baholanadi va yig'indi yuklama sanaladi;

4) yuklama kredit birligiga aylantiriladi va modul pasportiga kiritiladi;

5) modul o'qitilgach, real yuklama monitoring ma'lumotlari asosida tekshiriladi – topshiriqlarni muddatida bajarish ulushi va mustaqil ishga sarflangan vaqt qaydlari solishtiriladi;

6) nomuvofiqlik aniqlansa, kredit hajmi yoki modul chegaralari qayta ko'rib chiqiladi.

Algoritmning amaliy natijasi 1-jadvalda «Xorijiy til (Language skills for economists)» fani misolida keltirilgan. Fanning umumiy hajmi – 6 kredit; hisob-kitoblar bir kredit 30 akademik soat hisobida amalga oshirilgan.

1-jadval

Ta'lim natijasidan kredit hajmiga o'tish: hisob-kitob namunasi

Modul	Ta'lim natijasi	Kontakt (soat)	Mustaqil ish va baholash (soat)	Kontakt ulushi	Jami / kredit
Kasbiy leksika asoslari	Iqtisodiy atamalarni kontekstda to'g'ri qo'llash	26	34	43 %	60 / 2
Kasbiy matn bilan ishlash	Matndan axborotni ajratish va umumlashtirish	12	18	40 %	30 / 1
Kasbiy muloqot	Kasbiy vaziyatda og'zaki muloqotni amalga oshirish	29	31	48 %	60 / 2
Kasbiy hujjat tayyorlash	Kasbiy yozma matn yaratish	12	18	40 %	30 / 1
Jami	—	79	101	44 %	180 / 6

Manba: muallif tomonidan ishlab chiqilgan (1 kredit = 30 akademik soat; kontakt ulushi bakalavriat uchun belgilangan 40–50 foiz oralig'ida).

Jadvalda kontakt mashg'ulotlarining ulushi alohida ustunda ko'rsatilgan: har bir modul bo'yicha u me'yoriy oraliqdan chiqmaydi, ammo oraliq ichida modulning tabiatiga qarab o'zgaradi. Bu – funksional bog'lashning amaldagi ko'rinishi: me'yor chegara beradi, aniq qiymat esa ta'lim natijasining tabiatidan kelib chiqadi. Fanga ajratilgan olti kredit modullar o'rtasida teng taqsimlanmagan va bu tasodifiy emas: «Kasbiy leksika asoslari» va «Kasbiy muloqot» modullari ikki kreditdan oladi, chunki ularning natijalari takroriy mashq va bevosita o'zaro ta'sirni talab qiladi; matn bilan ishlash va hujjat tayyorlash natijalari esa asosan mustaqil bajariladi va bir kredit bilan ta'minlanadi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Hisoblangan kredit hajmi bir marta belgilanadigan qat'iy qiymat emas – u boshqaruv tsikliga kiritiladi. Mazkur tsikl tadqiqotda «sifat triadasi» tamoyili sifatida ifodalanadi: rejalashtirish – nazorat – transformatsiya.

Tamoyilning nomlanishi J.Yuranning sifat triadasi (quality trilogy) konsepsiyasiga borib taqaladi. Yuran boshqaruv faoliyatini uch bosqichga ajratadi: sifatni rejalashtirish, nazorat qilish va yaxshilash [5]. Biroq uning uchinchi komponenti sanoat ishlab chiqarishi sharoitida shakllangan va muayyan mazmunga ega: mavjud jarayon saqlanib qoladi, uning ko'rsatkichlari esa bosqichma-bosqich oshiriladi. Bunday yondashuv jarayon uzoq muddat takrorlanadigan sharoitda samarali.

Kredit-modul tizimida vaziyat boshqacha. Birinchidan, modul qisqa muddatli bo'lib, bosqichma-bosqich yaxshilash uchun zarur tsikllar soni to'planmaydi: modul yiliga bir marta o'qitiladi. Ikkinchidan, aniqlangan chetlanish ko'pincha jarayonning ko'rsatkichlarida emas, uning tuzilishida – modul chegarasida, kredit taqsimotida yoki baholash shaklida bo'ladi. Shu sababli tadqiqotda uchinchi komponent transformatsiya tushunchasi bilan almashtirildi.

Xulosa qismi: Olib borilgan tahlil asosida quyidagi xulosalar shakllantirildi. Birinchidan, kredit hajmi ta'lim natijasidan kelib chiqib hisoblanishi kerak, aks holda kredit birligi rasmiy raqamga aylanadi va akademik mobillik uchun asos bo'lmaydi: kredit boshqa muassasada tan olinishi uchun uning ortida qanday yuklama va qanday ta'lim natijasi turgani ko'rinib turishi shart.

Ikkinchidan, taklif etilgan olti bosqichli algoritm kredit hajmini hisoblashni uch komponentli yuklama tarkibiga tayantiradi va uni modul pasportida hujjatlashtiradi. Bu boshqaruvni o'qituvchining shaxsiy tajribasiga bog'liqlikdan xalos qiladi.

Uchinchidan, «sifat triadasi» tamoyilining uchinchi komponenti sifatida transformatsiyaning qabul qilinishi kredit-modul tizimining qisqa tsikli sharoitida asoslangan yechim hisoblanadi: bunday sharoitda bosqichma-bosqich yaxshilash uchun zarur takrorlanish soni to'planmaydi, chetlanish esa ko'pincha jarayonning tuzilishidan kelib chiqadi.

Keyingi tadqiqotlarning istiqbolli yo'nalishi — hisoblangan va real yuklama o'rtasidagi tafovutni turli ta'lim yo'nalishlarida empirik o'lchash hamda kontakt ulushining optimal qiymatini ta'lim natijasi turiga bog'lab aniqlash hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 31-dekabrdagi 824-son "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini tashkil etish bilan bog'liq tizimni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori bilan tasdiqlangan Nizomning 15-bandi // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, www.lex.uz
2. ECTS Users' Guide 2015. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2015. – 108 p.
3. Andrade M.S. The Credit Hour in Higher Education: A Call to Action // Higher Education Policy. – 2025. – Vol. 38, №2. – P. 265–275.
4. Rivadeneyra J.M. ECTS, workload, and quality of higher education // 8th International Conference on Higher Education Advances (HEAd'22). – Valencia: Editorial Universitat Politècnica de València, 2022. – P. 307–314.
5. Juran J.M. Juran on Planning for Quality. – New York: The Free Press, 1988. – 341 p.
6. Deming W.E. Out of the Crisis. – Cambridge: MIT Press, 1986. – 507 p.
7.Nematovna, Q. N. (2023). Improving the management of the quality of education by introducing the credit module system in higher education institutions. *Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching*, *20*, 8891.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

8.Sultanova, D. T., & Muratova, M. N. (2022). THE ROLE OF COMPUTER TECHNOLOGY AS A RESOURCE FOR FORMATION LEARNING ENVIRONMENT FOR STUDYING AND TEACHING ENGLISH LANGUAGE. Архив научных исследований, 2(1).
9.Kurbonova, N. P. (2022). PRINCIPLES OF AN E-COURSE DESIGN. Архив научных исследований, 2(1).
10.Kurbonova, G. (2022). TA'LIM JARAYONIDA O 'QITISHNING MODUL TIZIMI TAMOYILLARI. Архив научных исследований, 2(1).

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.